

УДК 658.5

Квач І.Я.
аспірантка

Київського національного торговельно-економічного університету

ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА**FORMATION OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY SYSTEM****АНОТАЦІЯ**

У статті здійснена систематизація підходів щодо визначення поняття «економічна безпека підприємства», визначено їх взаємозв'язок та практичне втілення. Простежено еволюцію цього поняття, роль економічної безпеки бізнесу за сучасних ринкових умов, сформовано власне визначення. Наведено характеристику системи економічної безпеки, її теоретичних та методологічних аспектів. Визначено місце синергетичного підходу в економічній безпеці підприємства.

Ключові слова: безпека, загрози, підприємство, економічна безпека підприємства, система економічної безпеки підприємства, синергетичний підхід.

АННОТАЦИЯ

В статье проведена систематизация подходов относительно определения понятия «экономическая безопасность предприятия», определена их взаимосвязь и практическая реализация. Прослежена эволюция данного понятия, роль экономической безопасности бизнеса в современных рыночных условиях, сформировано собственное определение. Представлена характеристика системы экономической безопасности, ее теоретические и методологические аспекты. Определено место синергетического подхода в экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: безопасность, угрозы, предприятие, экономическая безопасность предприятия, система экономической безопасности предприятия, синергетический подход, ресурсно-функциональный подход.

ANNOTATION

The article systemizes approaches regarding the definition of "enterprise economic security", theirs relationship and practical implementation. The paper shows the evolution of the concept, role of business economic security in current market conditions, formulates the proper definition of the term. Describes and characterizes the enterprise economic security system, theoretical and methodological aspects of it. Defines a place of synergetic approach in economic security system.

Keywords: security, threats, enterprise, enterprise economic security, enterprise economic security system, synergetic approach, resource and functional approach.

Постановка проблеми. Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Кодексом та іншими законами [1].

Підприємство являє собою неподільний фонд виробничих, фізичних та людських ресурсів. Основною характеристикою підприємства є його постійна динаміка в процесі нагромадження та використання організаційно-специ-

фічних ресурсів з метою збільшення статутного капіталу та кінцевого результату діяльності – прибутку. Перспективність підприємства визначається його безперервною інноваційною активністю, в результаті якої цілеспрямовано руйнується його рівноважний стан для досягнення синергетичного ефекту в його розвитку.

Інтеграційні процеси, що відбуваються в сучасній економічній системі, негативно позначаються на трансформації конкурентного середовища, в якому обмеженість ресурсів та інвестиційних можливостей створюють необхідність для формування на рівні підприємства сучасної ефективної системи економічної безпеки підприємства з функціональними активно діючими засобами впливу на зовнішні та внутрішні загрози для врегулювання як звичайної операційної діяльності, так і інвестиційної та інноваційної, а також структурної перебудови, спрямованої на зрушення сталого розвитку та формування нових викликів перед підприємством. Одним з основних завдань системи економічної безпеки є захист підприємства від непередбачуваних матеріальних та фінансових затрат, а також здійснення їх оптимізації, не входячи в протиріччя з виконанням основних цілей підприємства.

Проблема визначення понять економічної безпеки підприємства та системи економічної безпеки підприємства є актуальною з позиції науково-практичного інтересу через їх вагомий роль в управлінні підприємством. Водночас є значна кількість підходів щодо визначення та відсутня єдність у наукових дослідженнях авторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у розкриття теоретичних та методологічних аспектів економічної безпеки бізнесу внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Е.А. Олейников [11], І.А. Белоусова [10], М.А. Бендіков [8], В.С. Гусев [12], А.О. Кірієнко [13], В.І. Мунтіян [14], В.Б. Белокуров [16], С.П. Дубецька [20], Н.Н. Капустін [18], А.В. Козаченко [19] та ін. Стосовно системи економічної безпеки свої дослідження провадили такі науковці, як О.Л. Коробчинський [29], Л.М. Худолій [30], Г.В. Козаченко [31], М.Б. Тумар [32]. Проте залишилися нерозритими проблеми методологічного характеру, зокрема необхідно провести систематизацію підходів щодо визначення системи економічної без-

пеки підприємства та виділити об'єднувальний підхід.

Мета статті – виділення підходу, який відповідає визначенню поняття економічної безпеки підприємства як багатоструктурної системи, взаємодія і взаємозв'язок складників якої за ефективного управління та за врахування особливостей системи забезпечить позитивний ефект у скороченні витрат та в максимізації прибутків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття безпеки та економічної безпеки вперше трактувалося на рівні держави ще Платоном у його праці «Держава», в якій він визначає бажане її функціонування і формує першооснови планової економіки, коли немає перевиробництва, надлишку, кожний виробляє рівно стільки, скільки потрібно для добробуту, причому основами, якими керується суспільство, є справедливість та рівність. Платон дав детальну характеристику «ідеальної держави», тим самим визначивши бажаний її безпечний стан [2].

До XIX століття поняття «безпека» характеризували з позиції фізичної захищеності та комплексу заходів, спрямованих на нейтралізацію заподіяної шкоди. Зокрема, Жан-Жак Руссо зазначав, що «турбота про самозбереження та безпеку є одними з найважливіших турбот держави». Водночас трактування цього поняття розширює власний діапазон охоплення зі зміною пріоритетів в управлінні економікою держави. Такі теорії, як «меркантилізм» та «протекціонізм», визначають пріоритети розвитку та політику країни в межах досягнення мети безпечного функціонування [3, с. 127].

Концепція економічної безпеки набула практичної реалізації у Сполучених Штатах, коли в часи президенства Т. Рузвельта в червні 1934 р. було створено федеральний комітет з економічної безпеки та прийнято перші закони про економічну безпеку (The Economic security Act of 1935) [4] і соціальний захист населення (The Social Security Act of 1935) [5].

Сьогодні не існує єдиного підходу, який би найбільш точно розкривав поняття економічної безпеки, зокрема економічної безпеки підприємства, що зумовлено багатовекторністю цього поняття, його динамічністю та складною структурою, що включає різні аспекти. В «Енциклопедії економічної безпеки» зазначається, що безпека – це властивість будь-якої системи, що виражається у здатності предмета, явища чи процесу зберігати свої основні характеристики, сутнісні параметри під час патологічних, руйнівних впливів [6, с. 78].

Ринкова економіка, на відміну від командно-адміністративної, передбачає формування умов, за яких кожне підприємство самостійно відповідає викликам зовнішнього середовища, внутрішнім загрозам, причому держава більше не здійснює вплив на планування його діяльності і не несе відповідальності за його збитки.

Економічна безпека підприємства є надзвичайно актуальною для кожного підприємства, оскільки безпосередньо від неї залежать результат його діяльності – прибуток чи збиток. Її необхідність спровокована практичним функціонуванням підприємства, його власним накопиченням досвіду нівелювання загроз. Перспективність функціонування підприємства науковці відображають залежно від його фінансової стійкості, коли потреба у фінансовій незалежності супроводжує підприємство на протязі всього життєвого циклу функціонування підприємства та проявляється у творчому поєднанні ресурсів, що забезпечує стабільність, керованість підприємства з допущенням дозованого економічного ризику.

У низці фахових джерел можна знайти велику кількість підходів, спрямованих на розкриття сутності поняття економічної безпеки підприємства, які дозволяють відкрити багатогранність цієї категорії. Найбільш відмінні, різновекторні між собою визначення можна об'єднати в окремі підходи, що характеризують поняття в різній площині.

Характерними рисами економічної безпеки, які відрізняють її від будь-якого іншого виду «безпеки», є здатність підтримувати нормальні умови функціонування, стійке забезпечення ресурсами та трансформація економічних інтересів в прибуток.

Основною метою економічної діяльності підприємства є отримання власної вигоди, яка за результатом своєї діяльності не приводить до негативних наслідків для розвитку суспільства, оскільки за умови існування вільного ринку об'єднанні зусилля всіх тих, хто переслідує власний інтерес, у сумі вдосконалюють суспільство та збагачують всіх і кожного.

У праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» А. Сміта (1776) вперше в теорії економічної думки застосовується таке поняття, як «невидима рука ринку», що є своєрідною метафорою, яка пояснює, як діє закон попиту та пропозиції в максимізації інтересів суспільства: «Не кожна людина використовує капітал на підтримку промисловості тільки заради прибутку, тому вона завжди буде намагатися використовувати його на підтримку тієї галузі промисловості, продукт якої буде мати найбільшу вартість і обмінюватися на найбільшу кількість грошей або інших товарів. Зрозуміло, зазвичай він не має на меті сприяти суспільній користі й не усвідомить, наскільки він сприяє їй. Переслідуючи лише свою власну вигоду, причому в цьому разі, як і в багатьох інших, він невидимою рукою направляє до мети, яка зовсім і не входила в його наміри; причому суспільство не завжди страждає від того, що ця мета не входила в його наміри. Переслідуючи свої власні інтереси, він часто більш дієвим чином служить інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо прагне робити це» [7, с. 35].

Проілюструємо сказане на абстрактному при-

кладі, для якого візьмемо уявну ІТ-компанію, яка розпочинала свій бізнес кілька десятків років назад, коли ця сфера була новою та ризиковою. Однак рівень розвитку технологій, який використовуються для її обслуговування, на сучасному ринку змінився на краще і перевищив прогнозовані показники.

Будь-який підприємець обирає напрям діяльності, на який спрямовує свої зусилля на основі можливостей досягнення особистих фінансових цілей через реалізацію власного потенціалу. Через призму реалізації власних цілей підприємницька діяльність приносить користь для усього суспільства, створюючи нові робочі місця, попит на інтелектуальну робочу силу та покращуючи життя споживачів продукту.

Ринок ІТ-технологій поступово наповнюється все більшою кількістю компаній, які переймають досвід, вдосконалюються та формують конкурентне середовище, в якому «невидима рука» регулює ринок, створюючи передумови для постійних активних дій з боку підприємств для оптимізації затрат, вдосконалення технологій, якості обслуговування, в результаті чого вигоду отримують споживачі продукту чи послуги, тобто суспільство загалом.

Однак ідеї, які не знаходять свого втілення та не приносять результату в процесі підприємницької діяльності, схильні до зникнення через свою непродуктивність, яка викликана високою неконкурентною ціною та/або низькою якістю.

А. Сміт акцентує свою увагу на те, що індивіди як споживачі замість урядів країн чи адміністрацій регулюють попит та пропозицію на конкурентному ринку, однак сторонній вплив вищих органів держави має невинно здійснюватися на врегулювання таких питань, як, наприклад, вироблення безпечної для людей та навколишнього середовища продукції, захист авторських, патентних прав, надання належних умов праці для робітників. Норми права мають використовуватися як базис для правового регулювання «невидимої руки ринку».

У площині економічної безпеки підприємства теорія «невидимої руки ринку» розкриває такі аспекти:

– сучасне підприємство функціонує в умовах конкурентного середовища та вільного ціноутворення, які створюють найкращі умови для розвитку ринку, в якому все менше здійснює вплив держава;

– підприємству потрібно постійно здійснювати контроль за зовнішнім конкурентним середовищем та організувати власну діяльність відповідно до його викликів. Для цього необхідна ефективно діюча система економічної безпеки, одним із напрямів діяльності якої буде оптимізація затрат підприємства як основа для встановлення конкурентної ціни.

Поняття економічної безпеки підприємства досить широко розгалужується поміж науковцями, тому потребує детального дослідження. У табл. 1 представлені інтерпретації категорій

економічної безпеки підприємства. Кожен із виділених в таблиці аспектів робить вагомий змістовний внесок у визначення поняття економічної безпеки підприємства.

На основі наведених визначень поняття економічної безпеки підприємства можна виділити аспекти, яким надається перевага у трактуванні поняття:

1. Захист – захищеність потенціалу підприємства, його діяльності від внутрішніх та зовнішніх загроз, як реальних, так і потенційних.

2. Ресурсно-функціональний – ефективне, оптимальне для підприємства використання всіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей, юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, організаційної структури підприємства. Витрати матеріальних, людських та фінансових ресурсів менші за встановлені норми.

3. Стійкість підприємства – можливість протистояти загрози банкрутства, забезпечувати тривале виживання, стабільне функціонування, безперервну діяльність підприємства.

4. Прогресивний аспект – забезпечення розвитку підприємства, збалансованого і безупинного. Цей аспект проявляється не стільки в підтримці стабільності підприємства, скільки у створенні передумов для його виходу зі стану рівноваги для використання можливостей зовнішнього середовища за рахунок ефективного використання внутрішніх ресурсів підприємства.

5. Стратегічний – спрямований на досягнення власних економічних інтересів та недопущення втрати можливостей, тобто потрібно ставити цілі відповідно до умов зовнішнього середовища.

6. Ринковий – ефективне використання наявних ринкових можливостей, конкурентних переваг підприємством. Підприємство не пасивно, а у взаємодії із зовнішнім середовищем досягає мети своєї діяльності.

7. Гармонізаційний – міра гармонізації в часі та просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних із ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють поза межами підприємства.

8. Синергетичний, або системно-синергетичний підхід застосовується вченими у процесі трактування сутності та результатів управління економічною безпекою підприємства для визначення властивостей систем до самоорганізації. [26].

Поняття економічної безпеки нерозривно пов'язано з категорією системності, яка проявляється у взаємопов'язаності елементів, що взаємодіють між собою і зовнішнім середовищем у процесі досягнення поставлених цілей [27, с. 223].

Економічна безпека підприємства проявляється у забезпеченні ефективної роботи всіх підрозділів, що складають його структуру, в межах узгодженого досягнення цілей фінансової, інтелектуальної, кадрової, техніко-технологічної,

Таблиця 1

Основні підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Аспект концептуального підходу	Захист	Ресурсно-функціональний	Стійкість підприємства	Прогресивний	Стратегічний	Ринковий	Гармонізаційний	Змістове розкриття визначення
Автор								
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Бендиков М.А.	.							Захищеність науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу підприємства від прямих (активних) чи непрямих (пасивних) загроз
Ковальов Д.А., Сухорукова Т.В.	.		.					Захищеність діяльності підприємства від негативного впливу зовнішнього оточення, а також здатність своєчасно усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, які не відбиваються негативно на його діяльності.
Белюсова І.А.	.	.		.				Стійкий розвиток підприємства (тобто збалансований і безупинний), що досягається за допомогою використання всіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей, за якими гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам).
Олейников Е.А.				Стан найбільш ефективного використання ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства натеper і в майбутньому.
Гусев В.С., Демин В.А., Кузин Б.І.				Стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей підприємства, що дає змогу запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, забезпечувати тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної ним місії
Кірієнко А. В.		.						Стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі
Мунтіян В.І.		.	.	.				Стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, за якого забезпечується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток
Кузенко Т. Б.		Стан ефективного використання ресурсів і наявних ринкових можливостей, що дозволяє підприємству уникнути внутрішніх і зовнішніх загроз і забезпечує йому стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії
Белокуров В.Б.		.			.	.		Наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів та організаційної структури підприємства, його стратегічним цілям і завданням
Раздина Е.В.	.		.					Комплекс заходів, що сприяють підвищенню фінансової стійкості господарчих суб'єктів за умов ринкової економіки, які захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів
Капустин Н.М.	.		.	.				Сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах впливу дестабілізуючих факторів.
Козаченко А.В.							.	Міра гармонізації в часі та просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних із ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють поза межами підприємства.

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Дубецька С.П.	.		.	.				Стан об'єкта в системі його зв'язків з погляду стійкості (самовиживання) та розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, непередбачуваних дій і складно прогнозованих факторів
Подлужна Н.О.	.		.					Стан, за якого економічні параметри дозволяють зберегти головні її властивості: рівновагу і стійкість за мінімізації загроз
Дикий А.П.	.		.		.			Стан збереження його майна та інформації відповідно до обраної стратегії та принципу безперервності діяльності
Іванілов О.С.	.	.						Стан соціально-технічної системи підприємства, який дає змогу уникнути зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім чинникам дезорганізації за допомогою наявних ресурсів, підприємницьких здібностей менеджерів, а також структурної організації та зв'язків менеджменту
Шлыков В.В.	.							Стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних та потенційних джерел небезпеки або економічних загроз
Реверчук Н.Й.	.							Система активного захисту від можливих матеріальних, людських і фінансових втрат, за якого наявні чи можливі збитки менші від встановлених норм

Джерело: складено автором на основі джерел [8–25]

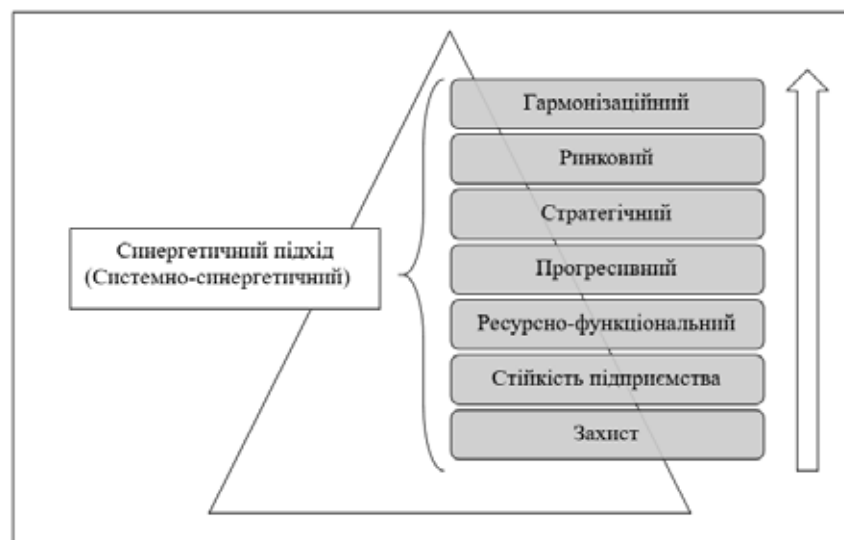

Рис. 1. Місце синергетичного підходу в економічній безпеці підприємства

Джерело: авторська розробка

політико-правової, інформаційної, екологічної та силової економічної безпеки.

Науковці виділяють два змістовно різні підходи до визначення системи – описувальний та конструктивний, відмінна різниця між якими полягає в підході до вирішення проблеми. Згідно з описувальним підходом система вже є сформованою одиницею в середовищі її функціонування зі сталою структурою та взаємозв'язками між елементами. Конструктивний підхід полягає в можливості системи «адаптуватися» до вимог та проблем, які потребують вирішення, в результаті чого конструюється система, що є засобом вирішення поставленого завдання. Останній підхід найбільш

точно відповідає вимогам системи економічної безпеки підприємства в комплексному вирішенні поставлених завдань та пристосування до загроз внутрішнього середовища і зовнішніх факторів впливу [28].

Кількісно оцінена енергія внутрішньої самоорганізації елементів системи та самоорганізації цієї системи з іншими системами (зацікавленими особами, суспільством тощо). Самоорганізація виступає в методиці оцінки синергетичного ефекту як нова структура, форма, умова взаємодії, яка виникла внаслідок об'єднання двох корпорацій і яку не можна було створити зусиллями лише однієї із них [29, с. 136].

Отже, синергетичний підхід являє собою трактування економічної безпеки як динамічної системи, що завдяки взаємозв'язку елементів, які складають її структуру, уможливорює перехід від статичного функціонування до прогресивного розвитку, в результаті якого відбувається скорочення затрат, збільшення доходів або ефект подвійного синергізму з одночасним збільшенням доходів та скороченням затрат.

У характеристиці економічної безпеки підприємства часто застосовуються слова «запобігання» та «унікнення» негативного впливу. Коренем безпечного функціонування підприємства є створення умов, за яких унеможливується нанесення шкоди стабільному його функціонуванню та розвитку, тобто відбувається зміщення центру ваги у бік превенції та зниження питомої ваги суто реактивних дій.

Вчені виділяють необхідність для підприємства як стійкості, так і прогресивності його розвитку. Економічну безпеку пов'язують зі своєрідним інтегратором у часі: безперебійного функціонування підприємства в поточному періоді і розвитку у майбутньому. Тобто спланована економічна безпека має відповідати поточним і потенційним потребам підприємства.

Усвідомлення змісту економічної безпеки, її спрямованості зумовлює формування більш інтегрованого поняття – системи економічної безпеки, яке незважаючи на велику кількість публікацій, що ставлять за мету трактувати сутність цього поняття, не є повністю розкритим з позиції відповідності сьогодиншнім умовам, викликам та загрозам розвитку бізнесу в Україні.

Питання визначення сутності системи економічної безпеки та особливостей її організації і функціонування розглядається багатьма науковцями та фахівцями, більшість із яких схиляються до думки, що вона являє собою складну структуру, яка включає в себе перелік взаємопов'язаних елементів, що забезпечують безпеку і досягнення стратегічних цілей підприємств. Оскільки цьому поняттю стали приділяти визначальне значення недавно, його визначення є різновекторним залежно від площини його розгляду і потребує систематизації для охоплення визначенням всієї парадигми системи економічної безпеки.

Найбільш детальне визначення системи економічної безпеки надає О.Л. Коробчинський, який визначає її як сукупність взаємопов'язаних елементів (засобів, методів, управлінських, режимних, правових, економічних, страхових та інших заходів), спрямованих на попередження внутрішніх та зовнішніх загроз, незаконних атак, матеріальних та інших втрат, що забезпечать у подальшому безпеку ведення бізнесу.

Система забезпечення економічної безпеки спрямована на захист діяльності підприємств з питань економічного, правового і правоохо-

ронного характеру стосовно власних економічних інтересів і прав власності підприємств [30, с. 41].

Т.М. Худолій розуміє поняття системи економічної безпеки підприємства таким чином: «це комплексне поняття, до складу якого входять суб'єкти, об'єкти та механізм реалізації безпеки на підприємстві» [31].

А.В. Козаченко та інші вважають, що сучасна система управління економічною безпекою повинна бути гнучкою, інтегрованою та відкритою, охоплювати принципи, прийоми і способи, методи і методики, процедури, алгоритми і моделі, за допомогою яких забезпечується гармонізація інтересів підприємства з інтересами взаємодіючих із ним суб'єктів зовнішнього середовища [32, с. 107].

Найбільш метафорично підійшов до визначення системи економічної безпеки підходить М.Б. Тумар, який визначив її як своєрідний орган, який включає систему інструментарію, спрямовану на виконання взаємопов'язаних функцій, що забезпечує в сумі результат – економічну безпеку підприємства. Система економічної безпеки підприємства є сукупністю заходів, спрямованих на досягнення цілей економічної безпеки підприємства [33, с. 78].

Висновки. Підводячи підсумок проведеного дослідження еволюції поняття безпеки, економічної безпеки, було сформовано таке трактування системи економічної безпеки: це комплекс заходів управлінського характеру щодо спрямування наявного та потенційного ресурсу підприємства на забезпечення мінімізації впливу загроз та небезпек на перспективи ведення бізнесу. Серед підходів, які надають визначення поняттю «економічна безпека підприємства», на нашу думку, найбільш відповідним синергетичний підхід, оскільки він трактує це поняття через призму його елементів, взаємозв'язку між ними, які за результатами ефективного застосування сприяють отриманню подвійного ефекту скорочення затрат та збільшення доходів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс] // ВВР. 2003. № 18–22. ст. 144. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>
2. Платон. Собрание сочинений в 4-хт. М., Мысль, 1994.
3. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. / Ж.-Ж. Руссо Трактаты / М.: «КАНОН-пресс», 1998. 416 с.
4. The Economic security Act of 1935 / The United States Social Security Administration. URL: <http://www.ssa.gov/history/pdf/s35marvin.pdf>.
5. The Social Security Act of 1935: A Result of Roosevelt's Leadership [Electronic resource] / The United States Social Security Administration. URL: <http://www.ssa.gov/>
6. Экономическая безопасность: Энциклопедия / А.Г. Шаваев, А.Т. Ба-гаудинов и др. М.: Правовое просвещение, 2001. 510 с.

7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. М.: «Соцэкгиз», 1962. 684 с.
8. Бендиков М. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М. Бендиков // Консультант директора. 2000. № 2. С. 7–13.
9. Ковалёв Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалёв, Т. Сухорукова // Экономика Украины. 1998. – № 10. С. 48–52.
10. Белоусова І.А. Управлінський облік – інформаційна складова системи економічної безпеки підприємства : монографія / І.А. Белоусова. К.: Дорадо-Друк, 2010. 432 с.
11. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) // Под ред. Е. А. Олейникова. М.: ЗАО Бизнес школа «Интел-Синтез», 1997. 288 с.
12. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / Гусев В.С., Демин В.А., Кузин Б.И. и др. // СПб: Очарованный странник, 2001. 288 с.
13. Кірієнко А.В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / А.В. Кірієнко // Київський нац. екон. ун-т. К., 2000.
14. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. К.: Вид-во КВІЦ, 1999. 464 с.
15. Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: 08.06.01 / Європ. ун-т фінансів, інфор. систем, менеджменту і бізнесу. К., 2004.
16. Белокуров В.Б. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия / В.Б. Белокуров. URL: <http://www.safalyfactor.ru>
17. Раздина Е. Коммерческая информация и экономическая безопасность предприятия / Е. Раздина // Бизнес-информ. 1997. № 24. С. 63–65.
18. Kapustin N. Economic security industries and firms [Ekonomicheskaya bezopasnost' otrasli i firmu]. Biznesinform – Business Inform, 1999. no 11–12, pp. 45–47.
19. Kozachenko A.V., Ponomarev V.P., Ljashenko A.N. The economic security of the enterprise: the nature and mechanism of maintenance [Ekonomicheskaya bezopasnost' predpriyatiya: sushchnost' i mekhanizm obespecheniya.], Kyiv, Libra, 2003. p. 280
20. Дубецька С.П. Економічна безпека підприємства України / С.П. Дубецька // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: зб. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 трав. 2001 р.). К., 2003. С. 146–172.
21. Подлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / Н.О. Подлужна // НАН України; Ін-т економіки пром-ті. Донецьк, 2003.
22. Дикий А.П. Організація бухгалтерського обліку як інструмент забезпечення економічної безпеки підприємства : автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / А.П. Дикий. Житомир : ЖДТУ, 2009. 21 с.
23. Іванілов О.С. Економіка підприємства : підручник / О.С. Іванілов. К. : Центр учбової літератури, 2009. 728 с.
24. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В.В. Шлыков. – СПб. : Алтея, 1999. 315 с.
25. Реверчук Н.Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур : монографія / Н.Й. Реверчук. Львів: ЛБІ НБУ, 2004. 195 с.
26. Синергетичний підхід до управління економічною безпекою підприємства / Л.О. Корчевська // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. 2016. Вип. 1 (2). С. 311–315. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuces_2016_1%282%29__56
27. Стадник В.В. Менеджмент / В.В. Стадник, М.А. Йохна. К. : Вид-во «Либідь», 2007. 472 с.
28. Ерохина Е.А. Теория экономического развития: системно-синергетический подход / Е.А. Ерохина. URL: <http://orel.rsl.ru/nettext/economic/erohina.html>
29. Марченко В.М. Методичні підходи до оцінювання синергетичного ефекту злиття і поглинання [Текст] / Марченко В.М. // Актуальні проблеми економіки. 2011. № 4(118). С. 135–142.
30. Коробчинський О.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства // Актуальні проблеми економіки. 2009. № 4(94). С. 41–45
31. Худолій Л.М. Складові економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=I&iid=455>
32. Козаченко, Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення [Текст] : [монографія] / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. К. : Лібра, 2003. 280 с.
33. Сумець О.М. Стратегії сучасного підприємства та його економічна безпека: Навчальний посібник/ О. М. Сумець, М. Б. Тумар. К.: Хай-Тек Прес, 2008. 400 с.